

A m. kir. postatakarékpénztár szociális vonatkozásai

ELŐADTA KÖRMENDY JÓZSEF

A m. kir. postatakarékpénztár 1885-ben kifejezetten azzal a szociális célkitűzéssel létesült, hogy széles néprétegeket takarékosagra neveljen és ezáltal részükre az anyagi megalapozottság gazdasági és szociális előnyeit biztosítsa. Az alapító törvény, az 1885: IX. törvénycikk, a m. kir. postatakarékpénztárt kifejezetten néptakarékpénztárként létesítette, amelynek feladata a legszegényebb néprétegek megtakarított filléreinek összegyűjtése, nagytőkévé alakítása és annak a gazdasági élet rendelkezésére bocsátása. A takaréközletág üzletvitelében tehát a postatakarékpénztár célja a takarékoságot minél szélesebb néprétegekben fejleszteni, vagyis a kisegzisztenciákat gazdaságos életmódra szoktatni, amelynek hatása a termelés és a fogyasztás rendszerességében nyilvánul meg. Mind az állami szavatossággal, mind a betevőknek nyújtott kedvezményekkel tulajdonképpen az állam maga segíti elő a takarékoságot.

Közgazdasági szempontból a takaréközlet nem állandóan fluktuáló, hanem hosszabb időre beállított műveletek sorozata, amelyekből a postatakarékpénztár néptakarékpénztári jellegénél fogva még azokat sem zárja ki, akiknek cselekvőképességét, vagyis rendelkezési jogosultságát a magánjog esetleg korlátozza. Ennek ellenére azonban a postatakarékpénztár a magánpénzintézetek betétgyűjtő tevékenységénél versenytársként nem jelentkezik. Az apró tőkéknek ugyanis nincs meg az a hasznossági foka, amelyet a pénzintézetek üzleti szempontból elérni kívánnak, másrészt pedig a m. kir. postatakarékpénztár szerepe teljesen hézagpótló, mert a pénzintézetek felé igyekszik nagyobb tőkeerejű betevőket képezni. A takarékoság terén kifejtett működés eredménye az, hogy a m. kir. postatakarékpénztárnak jelenleg közel 600.000 betevője van. A betevők száma 1929-ben 1,400.000 takarékbetevővel kulminált. Az ezt követően beállott jelentős mérvű csökkenés magyarázatát abban leli, hogy az intézet az elszakított területek betevőit, valamint a betéminimumon aluli követeléssel bíró kb. 1,000.000 számlát egyetlen gyűjtőszámlára összpontosította. Ekkor az intézetnek csupán 252.000 ú. n. élő betéte volt, amely 7 év alatt megkétszereződött, bizonyosságául annak a bizalomnak, amellyel az ország lakossága a m. kir. postatakarékpénztár iránt viseltetik. Az 1938. évi adatokat véve figyelembe, az ország minden 17-ik lakosa postatakarékpénztári takarékbetevő. Összehasonlításként felemlítem, hogy legnagyobb a sűrűség Japánban, ahol 13 lakosra esik 1 takarékbetevő, Belgiumban 1.4, Svédországban 2.8, Hollandiában 3.6, Olaszországban 3.7, Franciaországban 4, Angliában 5, Lengyelországban 5.5, Ausztriában 18.5, Csehszlovákiában 22, Jugoszláviában 31.5, Romániában 72. A postatakarékpénztári betétekből egy lakosra 14 P, illetve egy betevőre 244 P, Ausztriá-

ban 21, illetve 402 Schilling, Belgiumban 1509, illetve 2140 belga frank, Csehszlovákiában 36, illetve 791 cseh korona, Franciaországban 583, illetve 2350 francia frank, Hollandiában 70, illetve 253 hollandi forint, Romániában 202, illetve 14.640 lei.

A betétek elfogadásánál szociális irányban az a főszempont, hogy a betevők érdekében lehetővé kell tenni a legcsekélyebb összegek elhelyezését is. Ugyanakkor azonban az is szükséges, hogy meghatározzák azt a legmagasabb összeget, amelyen felül az intézet betétet kamatozásra el nem fogadhat, mert csakis így biztosítható az intézet néptakarékpénztári jellege. A takaréközletágban elhelyezett betétkövetelések összességű megoszlása igazolja a legjobban, hogy a m. kir. postatakarékpénztár mennyire megőrizte néptakarékpénztári jellegét. 1938-ban a betétkövetelések összeg szerint a következő megoszlást tüntették fel: 10 P-ig 4639%, 11-20 P-ig 15.2%, 21-100 P-ig 2956%, 101-1000 P-ig 8.29%, ezenfelül 0-56%, a betétek 61.59%-a tehát 20 P-n alul marad. Az alapító törvény az elhelyezhető betétösszeg legalacsonyabb értékhatárát először 1 forintban, majd a pénzürték változásával kapcsolatban 1 koronában, illetve 1 pengőben állapította meg. A néptakarékpénztári jelleg kidomborítását s egyben az intézet szociális működésének kimélyítését jelenti az a körülmény, hogy a m. kir. postatakarékpénztár ezt az elhelyezhető legkisebb betétösszeget – az ú. n. betétminimumot – tovább csökkentette és lehetővé tette, hogy a felek azt filléres összegekben gyűjthessék össze. Erre a közismert takaréklapok szolgálnak, amelyeken a betétminimum apróbb címletű postai levélbélyegek felragasztásával gyűjthető össze.

A takaréközletág szociális továbbépítését jelentette a betétek lefoglalhatatlanságának biztosítása is. Az alapító törvény intenciói szerint a postatakarékpénztárnak gazdaságilag gyenge betevői a hitelezőkkel szemben fokozott védelemre szorulnak, nehogy az egészen apró tőkék a takarékbetevők rendelkezése alól – kielégítési végrehajtás során – elvonassanak. Ebben az irányban az alapító törvény megállapítása, majd későbbi törvényes rendelkezések következtében a 2000 P-ig terjedhető betéttőkekövetelések foglalás, illetve zálog- és megtartási jog alól mentesülnek. Szociális irányú intézkedés az elveszett vagy ellopott betétkönyvek megsemmisítési eljárásának – a betevők érdekében – postatakarékpénztári hatáskörbe történt utalása is. Ennek következtében a hosszabb időt igénybevevő bírói eljárás helyett a postatakarékpénztár a megsemmisítési eljárást rövid egy hónap alatt lefolytatja és ezáltal a betevőket hamarabb juttatja abba a helyzetbe, hogy követeléseik felett rendelkezni tudjanak.

A takarékbetevők legszélesebb rétegeinek a biztosítás általános szociális előnyeire való nevelését jelentette a betétkönyveknek zárttá nyilváníthatása is, vagyis valamely választott feltétel teljesüléséig a rendelkezési jogról való lemondás. Az önbiztosítást megvalósító zárttá nyilvánítás feltételei túlnyomó részben az emberi élet olyan eseményei, amelyek rendszerint nagyobb anyagi megterheléssel járnak. Ezek: nagykorúság, katonai szolgálat és férjhezmenés. Ezekhez a feltételekhez kapcsolódik úgy a természetes, mint a jogi személyek által egyaránt választható további két feltétel: a meghatározott összeg és a meghatározott idő elérésének a feltétele. A XIX. évszázad második felében az volt a helyzet, hogy a legalacsonyabb néprétegek – amelyek kereseti lehetőségei általánosságban igen ingadozók voltak és nem egyenletesen jelentkeztek - természetesen idegenkedtek biztosítási üzlet kötésétől, amely a biztosítási díjnak meghatározott összegben, de különösen meghatározott időpontokban történő fizetését, mint alapfeltételt kívánta meg, a díjfizetés elmaradása a biztosítási ügylet stornírozását és legtöbb esetben a befizetett összegeknek teljes vagy részleges elvesztését jelentette.

A m. kir. postatakarékpénztár a takarékbetétek zárolási rendszerének bevezetésével a feleket a biztosítási eszmének kétségkívül megnyerte és későbbi fejlődésében a biztosító magánvállalatok ügyfeleivé képezte ki. Azzal, hogy a zárolt betét tulajdonosát semmiféle anyagi hátrány nem érthette, mert ha az illető személyi viszonyaiban gyökeres eltolódás jelentkezett vagy őt sorscsapás érte, a postatakarékpénztár a zárolást mindig feloldotta, magát a biztosítási eszmét tette kedvelté. Ugyanez a szempont játszott szerepet a takarékbetevők által a postatakarékpénztár őrizetére bízott értékpapírlétek zárolásával kapcsolatban is.

Szociális szempontok domborodnak ki a takarékbetétek követelésének erőteljesebb védelmében, amelyet elsősorban a betétkönyveknek névreszóló mivolta biztosít. A legszegényebb társadalmi osztály, amely leginkább ki van téve betétkönyve elidegenítésének, részesül közvetett védelemben azáltal, hogy visszafizetések igénylésénél, a betétkönyv bemutatásán kívül, szükség esetén a személyazonosság igazolását is megkivánják. A betét biztonságát a takarékbetevő által esetleg választott jelszó is fokozza. Szociális szempont érvényesül abban a gyakorlatban is, hogy a betevő hagyatékából az igazolt temetési költséget az, aki a betevő eltemettetéséről gondoskodott, minden eljárás nélkül megkapja.

A takarékküzetág összeg szerinti összfordalma 1938-ban 277.,200.000 P, a betétálladék pedig ugyanez év végén 121.,800.000 P-t tett ki.

A postatakarékpénztár szociális célkitűzései az értékpapírüzletág lebonyolításában is jelentkeznek. Ebben az üzletágban lehetőséget nyújt az intézet arra, hogy a betétmaximum elérése után már nem kamatozó összegek állampapírokba való befektetéssel gyümölcsöztethetők legyenek. Ezen a téren az intézet szociális célkitűzéseinek szem előtt tartásával odáig ment, hogy 1909-ben rész járadéküzletet vezetett be, amely berendezéssel mód nyílt arra, hogy a betevők állami járadékkötvények részbirtokosai lehessenek a nélkül, hogy őket részcímleteknek teljes címletre való kiegészítésére kényszerítették volna. A postatakarékpénztár ezért betevői részére a pénzügyminiszter által kijelölt értékpapírokból $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ és $\frac{3}{4}$ címleteket is vásárolt betevőinek. A részjáradék vásárlását csakis betevők eszközölhették, aminek kifejezetten az volt a célja, hogy ezzel a berendezéssel az állampapíroknak a nép tőkeszegény rétegeiben való elhelyezését mindinkább lehetővé tegyék.

A takarékküzetág kifejezetten szociális hivatása mellett a szociális célkitűzések a csekküzletág forgalmában is megfelelően érvényesülnek. Bár a csekküzletág a népeségnek nem azt a rétegét érinti, amely a takarékküzetág lebonyolításában vesz részt, hanem kizárólag a gazdasági életben szereplő réteget, mégis szociális szempontok érvényesítéséről lehet szó a csekküzletágnak ama vonatkozásainál, amelyeknél a számlatulajdonosok ügyfelei vannak érdekelve. Ebből a szempontból különös figyelmet érdemel az állami csekkforgalom, amelynek 1924-ben elrendelt postatakarékpénztári lebonyolítása – nagy pénzügyi szempontok érvényesülése mellett – számos szociális természetű eredménnyel járt. Az állami pénzforgalom koncentrálása előtt adóbefizetés, csekély kivétellel, kizárólag állampénztáraknál volt eszközölhető. Az állampénztárak mérsékelt száma következtében az a helyzet adódott, hogy adófizetési határidők körül olyan torlódás keletkezett, hogy órákon, sokszor napokon keresztül kellett az adófizető polgároknak várakozniuk, míg sorra kerültek. Ugyanez volt a helyzet a nyugdíjasok, nyugbérések stb. ellátási díjainak kifizetésénél. A centrális állami pénzkezelés bevezetése óta ezek az állapotok megszűntek, mert ettől az időponttól kereken 3000 postatakarék-

pénztári közvetítő szolgálat ellátásával megbízott postahivatal és postaügynökség fogad el befizetéseket és eszközöl visszafizetéseket, utóbbiakat legnagyobb részét az ellátásra jogosult lakásán. Ez a körülmény a felek szociális érdekei javára írható, mert ilymódon energia-, munkaidő- és munkabérvesztés, valamint egyéb hátrányok kiküszöbölhetők voltak.

Minden korszak legismertebb és legnépszerűbb hitelügylete a zálogkölcsonnyújtás – hitelnyújtás kézizálog ellenében – amellyel már az ókorban is foglalkoztak. A kir. zálogházak Mária Terézia által történt létesítésüktől kezdve a kölcsönök folyósításához szükséges összegeket részben kötelezvényre, részben pedig pénztári utalványra, illetve folyószámlára vették fel. A kir. zálogházaknak, az állami Árverési Csarnoknak és az állami Beraktározási Vállalatnak a postatakarékpénztárral való egyesítése 1924. július i-ével történt, amely intézkedést az 1925: IX. törvénycikk hagyta jóvá. A törvény indokolása szerint, a szanalási törvényben lefektetett elveket szem előtt tartva, mutatkozott célszerűnek, hogy a kir. zálogházak, az állami Árverési Csarnok, az állami Beraktározási Vállalat szervezetileg és gazdaságilag a postatakarékpénztárral egyesíttessék, mert ezáltal az ügyvitel egyszerűsítése mellett egyrészt a személyi és dologi kiadásoknál lényeges megtakarítások voltak elérhetőek, másrészt pedig ezeket az üzemetek lényegesen ki lehetett bővíteni. Mindezek figyelembevételével a zálogházaknak a postatakarékpénztárhoz való kapcsolása a fokozottabb üzleti szellemben való vezetésen kívül azért történt, hogy a zálogház útján történő állami hitelnyújtáshoz a szükséges tőkéket a postatakarékpénztár révén biztosítsák. A zálogházak deficitje, önálló működésüknek legutolsó éveiben több, mint 100.000 K-ára emelkedett. Mivel azonban a zálogház nem csupán jótékony-sági intézmény, hanem a gazdasági élethez idomuló közérdeket szolgáló szervezet, amelynek gazdasági és szociális feladatokat kell ellátnia, a deficitnek az adózók pénzéből való fedezését nem lehetett rendszerré tenni. A törvényhozás tehát visszatért arra az útra, amely ha talán nem is teljesen modern értelemben kialakulva, az alapító előtt is lebegett, hogy t. i. a hitelre szoruló igényei lehetőleg ugyanazon társadalmi rétegnek gyümölcsözően ugyanott elhelyezett megtakarításaiból nyerjenek kielégítést. Minthogy pedig a zálogház elsősorban a kisemberek, tehát a nagytömegek kölcsönnyújtó intézete, a legegyszerűbb megoldási módnak az kínálkozott, hogy a zálogkölcson szükséglet a kisemberek megtakarításaiból összetevődő postatakarékpénztári tőkékkel fedeztessék. Így mondotta ki az 1926: XIV. törvénycikk, hogy a postatakarékpénztár elsősorban a takarékbetét s részben a csekk- és kliringforgalomból eredő tőkéit a kézizálogkölcson üzletágnál szükséges forgótőkében helyezheti el. A m. kir. postatakarékpénztár monopolisztikus helyzetét a kézizálogkölcsonnyújtás terén a kormány 1926-ban rendeletileg biztosította, amely szerint a kézizálogkölcson üzlet folytatására újabb engedély további rendelkezésig nem adható.

A zálogüzletág szociális rendeltetését különösen a kölcsönök után felszámított kamatok megállapításánál tölti be. Ennek méltányos megállapítására a kormány és a m. kir. postatakarékpénztár a maga részéről a legnagyobb súlyt helyezi. Az intézet a zálogházak átvétele időpontjában fennállott évi 18%-os kamatot 1925-ben 14%-ra, 1926-ban pedig 10%-ra mérsékelte. A fizetendő kamatot a pénzügyminiszter a kereskedelemügyi miniszterrel egyetértőleg állapítja meg.

Az elmondottak szerint a m. kir. postatakarékpénztár valamennyi üzletágában már alapításától kezdve az állampolgárok szociális érdekeit tartja szem előtt.